

ας. Μόνον, δὲν εἶναι ὁ Ἀμρὸς, ἀλλ' ὁ Σαᾶδ, ὁ ζητῶν τὴν ἀδειαν παρὰ τοῦ Ὁμάρ, οὔτινος ἢ ἀπάντησις εἶναι ὁμοία καὶ εἰς τὰς δύο περιστάσεις. Ἡ πρώτη διήγησις ἔδωκεν ἀναμφιβόλως γέννησιν εἰς τὴν δευτέραν, καὶ νομίζομεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Lalanne, ὅτι συνέβη εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅτι καὶ εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ὅπου οἱ χριστιανοὶ ἐδέχοντο εὐκόλως τὰς παραδόσεις τῶν γειτόνων λαῶν, μεταβάλλοντες αὐτὰς ὀλίγον.

Προσθέσωμεν ὀλίγα τινα ἀκόμη πρὸς διαβεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω:

Αἱ βιβλιοθήκαι αἵτινες κατέστησαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν μίαν τῶν λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κόσμου, ἄφησαν ἀσθενεῖς ἀναμνήσεις εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν τῆς Αἰγύπτου. Οἱ λαοὶ διατηροῦσιν ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὴν τελευταίαν καταστροφὴν, καὶ εἰς ἐκείνην ἀποδίδουσι πάντοτε πάντα τὰ μεταγενέστερα συμβάντα, ὧν ἡ ἀληθὴς αἰτία τοῖς εἶναι ἄγνωστος. Τοιοῦτόν τι συνέβη καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς, οὓς ἐμνημονεύσαμεν ἥδη. Οὗτοι ἀγνοοῦντες ποῦ ἡ ἀποδόσωσι τὴν καταστροφὴν τῆς περιφημοῦ βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐδέχθησαν παραδόσιν τινα τοῦ αἰωνότατων ἀποδίδουσαν ταύτην εἰς τοὺς Ἀραβας, καὶ δὲν ἔλαβον τὸν κόπον νὰ μάθωσιν, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀράβων, εἶχον καταστραφῇ αἱ βιβλιοθήκαι αὗται.

Τινὲς, ἵνα ἀθωώσωσι τὸν Ὁμάρ, ἐν κατηγορεῖ ὁ Ἀβουλφάρραδ, λέγουσιν ὅτι οἱ Ἀραβες ἐσεβάσθησαν αἰετοτε τὰ βιβλία, τὰ ὅποια εὗρισκον εἰς τοὺς λαοὺς, οὓς ἐξουσίαζον. ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ψευδές, ἐκ τῶν ἐξῆς:

« Οἱ Φιλόσοφοι, λέγει ὁ Ἑὸν-Καλδούν, » ἦσαν πάντοτε πολλοὶ αὐτῶν ὀλίγα τινα » συγγράμματα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Τί » ἔγειναν τὰ ἐπιστημονικὰ τῶν Περσῶν συγ- » γράμματα, ἀφοῦ λέγουσιν ὅτι ὁ Ὁμάρ δὲν » τὰ κατέσβεψε; Τί τὰ τῶν Χαλδαίων, τῶν » Συρίων, τῶν Βαβυλωνίων;... Ποῦ εἶναι τὰ » συγγράμματα τῶν Αἰγυπτίων, ἅτινα εἰσὶ » προγενέστερα αὐτῶν; Μόνον ἐνός λαοῦ τὰ

» συγγράμματα ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, καὶ » ταῦτα εἰσὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων. » (α)

Ὁ Χατζὴ Κάλφας λέγει εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ Βιβλιογραφικοῦ Λεξικοῦ αὐτοῦ:

« Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Ἰσ- » λαμισμού, οἱ Ἀραβες δὲν ἐσπούδαζον » ἄλλο, εἰμὴ τὰ νομικὰ βουλευμάτα, ἅτινα » ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ κώδικος αὐτῶν, τὴν » γλῶσσαν τῶν καὶ τὴν ἱατρικὴν. Ἡ ἀπο- » μάκρυνσις ἀπὸ τῶν ἐπιστημῶν, σκοπὸν » εἶχε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀγγύτητα τῆς » πίστεως τῶν καὶ τῶν δογμάτων τοῦ Ἰσλα- » μισμοῦ καὶ νὰ προλάβῃ τὰ κακὰ, ἅτινα » αἱ γνώσεις, αἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλ- » λιστοῦμεναι, ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς » τὴν νέαν αὐτῶν θρησκείαν. Λέγουσι μά- » λιστα, ὅτι εἰς τοσαύτην ὑπερβολὴν εἶχον » φθάσει, ὥστε ὅσα βιβλία ἀπῆντων εἰς » τὰς πόλεις. ἄς κατέκτων τὰ ἑκατον. »

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, φαίνεται ὅτι καὶ τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας ἠδύναντο νὰ πυρπολήσωσιν ἢ ἄλλως πως νὰ καταστρέψωσιν, ἂν εἰσεβάλλον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς.

(ἀκολουθεῖ)

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ.

(Συνέχεια. ὅρα φυλλάδ. Δ')

Ἡ Ἐλευθέρα βούλησις.

Αἴσθημα, Λόγος, ταῦτα εἰσὶν, ὡς εἶδομεν Κύριοι, τὰ δύο πρῶτα τῆς ἡμετέρας φύσεως στοιχεῖα. Ἐκεῖνο μὲν διατίθησιν ἡμᾶς

(α) Φαίνεται ὅτι οἱ Ἀραβες ὑπὲρ πάν ἄλλο, ἐσεβάσθησαν τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων.

πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸν καταρτισμὸν, ἐπιβρώνουν καὶ ἐνισχύον τὰς ἐνεργοὺς ἡμῶν δυνάμεις· οὗτος δὲ ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας ἐνεργείας, παρέχει ἡμῖν τὴν γνώσιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὴν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀτομικότητος, ρυθμίζει καὶ κατακυροῖ τὰς ἡμετέρας κρίσεις, κανονίζει τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ διατηρεῖ τὸ ἀτελὲς εἰς διηνεκὴ μετὰ τοῦ Τελείου λογικὴν συγκοινωνίαν. Ἀλλ' ἐπ' ἀμφοτέρα ταῦτα οὐδεμίαν ἄμεσον ἐπιβρόην δύναμαι ἵνα ἐξασκήσω.

Γινόντι, ποικίλα καὶ ἀλλεπάλληλα αἰσθη-
ματα γεννῶνται καὶ ἐνεργοῦσιν ἐν ἐμοὶ ἀ-
καταπαύστως. Ὅτε μὲν διατελῶ ὑπὸ τὴν
ἐπήρειαν τῆς ἡδονῆς, ὅτε δὲ πάλιν ὑπὸ τὴν
ἐπήρειαν τοῦ ἄλγους. Διὰ βαθμολογικῆς
τινος μεταστάσεως μεταβιβάζω λεληθότως
ἀπὸ τῆς μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ἑτέραν.
Καθ' ἅπαντα δὲ τὸν χρόνον τοῦ κράτους
αὐτῶν, οὐδεμίαν ἀναγκαίαν συνδρομὴν δύ-
ναμαι ἵνα τοῖς χορηγήσω. Εἶμαι τὸ θεάτρον,
οὕτως εἶπεν, τῶν αἰσθημάτων μου, μὴ δυ-
νάμενος οὔτε ἵνα παραγάγω ταῦτα, ἐὰν μὴ
ὑπάρχωσιν, οὔτε ἵνα ἐξορίσω, ἐὰν μὲ κατα-
λαμβάνωσιν. Ἰφίσταμαι ἀναποδράστως τὴν
δύναμιν αὐτῶν, κατ' οὐδὲν ἕτερον ἰσχύων
ἢ μόνον παρέχων προσφόρους εὐκαιρίας πρὸς
τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν παραγόντων
αὐτὰ νόμων, ἢ παλαιῶν κατ' αὐτῶν καὶ ἀ-
ποστερῶν αὐτὰ τῆς προσοχῆς μου, ὥπως ἀμ-
βλύνω διὰ τοῦ ἔθους τὴν ὀξύτητα αὐτῶν.
Τοσούτῳ δὲ μάλλον βεβαιούμαι περὶ τῆς ἐν-
στιγματικῆς αὐτῶν ἐνεργείας, καθόσον οὐ-
δέποτε ἤθελον λάβει τὴν γνώσιν τῆς ἐν ἐμοὶ
ὑπάρξεως αὐτῶν, ἐὰν μὴ προηγουμένως ταῦ-
τα μὲ διεδοδαίουν διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων
τῶν περὶ αὐτῆς. Καὶ τοῦτο ἀποδείκνυσιν
τρανώτατα ὅτι, εἰ καὶ ἔχω πλήρη τοῦ αἰ-
σθήματος συναίσθησιν, καὶ ὅτε μὲν συντελῶ
εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ὅτε δὲ πάλιν ἀγω-
νίζομαι ὥπως ἀναστείλω τὴν ὁρμὴν του, τοῦ-
το καὶ οὕτως ὑφίσταται ἀνεξαρτήτως ἐμοῦ,
ὥστε τὸ ἐγὼ, ἐὰν μοι ἐπιτρέπηται ἡ ἐκφρα-
σις αὐτῇ, οὐκ ἔστι τὸ αἰσθημα.

Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀστάτου καὶ ἀλόγου φο-
ρᾶς τῶν αἰσθημάτων ἀναφαίνεται καὶ ὁ Λό-
γος· φωνὴ ἱερὰ, φωνὴ θεία, κήρυξ τῆς Ἀλη-
θείας καὶ τῆς πραγματικότητος, διδάσκαλος
τῆς δικαιοσύνης, νομοθέτης τοῦ ἀπαραγρά-
πτου, καθήκοντος δικαστῆς ἀπροσωπώληπτος,
ἀδέκαστος, τῆς βαρυθυμίας παρήγορος, τῆς
μισθαποδοσίας προάγγελος, δύναμις ἀκάμα-
τος, ἀμετακίνητος, εἰκὼν καὶ σύμβολον τοῦ
Ἀναλλοίωτου, διατρανοῦται ἐν ἐμοὶ,
ὀριστικῶς καὶ ἐλλόγως εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ
κατεργασίαν προτρέπων. Διδάσκει, ἐλέγχει,
ὑποχρεοῖ. Οὐδέποτε βιαίαν καὶ καταναγκά-
στικὴν ἐπιβρόην ἐξασκεῖ. Οὐδέποτε ἐξέρχε-
ται τοῦ διαγεγραμμένου αὐτῷ κύκλου. Εἰς
πάντα χρόνον, εἰς πάντα χώρον, κατὰ πᾶ-
σαν περιπέτειαν τοῦ βίου, οὗτος διατελεῖ
ὁ αὐτός, οὐδέποτε παλινωδῶν, οὐδέποτε
διαστρεφόμενος. Ἐγὼ εἶμαι τὸ διηνεκὲς
ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας του. Οὐδεμίαν
συστηματικὴν ἐπιβρόην δύναμαι ἵνα ἐξασκή-
σω ἐπ' αὐτοῦ. Εἶναι φωνή, τὴν ὁποίαν δὲν
δύναμαι ἵνα πύσω. Ἐκεῖνος βεβαιότ' ἐγὼ
πιστεύω. Ἐκεῖνος συμβουλεύει· ἐγὼ ὑπα-
κούω. Ἐκεῖνος ἐλέγχει· ἐγὼ ὑποφέρω. Συν-
αισθάνομαι αὐτὸν ἐν ἐμοὶ ἀπαύστως ἐνερ-
γοῦντα καὶ οὐδέποτε οὐδόλως ὑπ' ἐμοῦ κἄν
μικρὸν παθαινόμενον. Ἀναγνωρίζω τὸ ὑπέ-
ροχον αὐτοῦ. Εἶμαι μάρτυς τοῦ μεγαλεί-
ου του. Ἐν λόγῳ, ἐννοῶ τρανώτατα ὅτι ὑ-
πάρχει μὲν καὶ οὗτος ἐν ἐμοὶ· ἔχω πλήρη
συνείδησιν αὐτοῦ, ἐνεργῶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν
αὐτοῦ ἀλλὰ δὲν ταυτίζομαι ἀδιακρίτως μετ'
αὐτοῦ. Ἄρα οὔτε τὸ Αἶσθημα οὔτε ὁ Λόγος
συνιστῶσι τὸ κυρίως Ἐγώ.

Καὶ ποῦ ἄρα καταφαίνεται ἰδίως αὐτὸ τὸ
Ἐγώ; Ἐν τῇ ἐλευθερᾷ βούλησιν.

Ἡ ἐλευθερά βούλησις ἐστὶ τὸ τρίτον τῆς
ἡμετέρας φύσεως στοιχείον· αὕτη συνίστη-
σι καὶ ἀπαρτίζει τὸν τέλειον ἄνθρωπον, δια-
κρίνουσα αὐτὸν καθόλου πάντων τῶν ἄλλων
τῆς φύσεως ὄντων. Τὰ πάντα ὑπόκεινται εἰς
νόμους καταναγκαστικοὺς καὶ ἀμεταθέτους.
Τὰ πάντα στάσιμα καὶ ἐσπερημένα πᾶσις
ἀναπτύξεως καὶ πρόοδου. Τὰ πάντα ἁμῶς

ιστορίας, ξένα οίσιςδήποτε βελτιώσεως και
καταρτισμοῦ. Μόνος ὁ ἄνθρωπος βούλεται
ἐλευθέρως, ἀποφασίζει ἀκωλύτως, προβαί-
νει ἀνενδότης, και διευθύνει τὴν πολιτείαν
αὐτοῦ ἰδίᾳ ἐπιστασίᾳ και προαιρέσει. Ἡ
βούλησις ἐστὶν ἄλλη τις παραγωγὸς και
δημιουργικὴ, οὕτως εἰπεῖν, δύναμις, ἐξο-
μοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη
τὴν ἀτίθασσον και ἀγρίαν φύσιν χειροῦθη
καθιστῶσα, πιστὸν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἄν-
θρώπου ὑπηρετὴν αὐτὴν ἀπεργάζεται. Αὕτη
γαῖας στεῖρας και χερσωμένας καρποφό-
ρους ποιοῦσα, τὸν θεμέλιον τῆς Γεωργίας
λίθον τίθει. Αὕτη ἔλη νοσώδη και τέλ-
ματα, εἰς πεδία εὐφροα και λιπαρὰ μετα-
ποιεῖται. Αὕτη μακρὰ πελάγη και ὠκεανούς
πολυκυμάντους, μὴ πτοουμένην, συνίστησι
τὴν ἐμπορίαν, τὸν ἀναγκαῖον τοῦτον τῶν
κοινωνικῶν ἰδεῶν ὄχετον, και τὸ φυτωρεῖον
πάσης ἠθικῆς και διανοητικῆς προόδου. Αὕ-
τη παράγει τοὺς δραστηρίους ἐκείνους τῶν
ἀνθρώπων χαρακτῆρας, ἀπέναντι τῶν ὁποίων
τὰ πάντα ἐνδίδουσι και ὑποχρεοῦσι, και
οὐδὲν ἀτιμωρητὴ ἀνίσταται. Αὕτη ἀνα-
δείκνυσι τοὺς ἥρωας, τοὺς ἡμιθέους, τοὺς
μεγαλεπὴνβόλους τῆς ἀνθρωπότητος ἀνα-
μορφωτὰς και ἀποστόλους. Αὕτη παλαίους
ἀκαταμαχῆτως κατὰ τῶν θυελλωδῶν τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως παθῶν, χειραφετεῖ τὸν
ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς ἀδρανούς
και μοχθηρᾶς ὕλης, και καθίστησιν αὐτὸν
ἐκπληρωτὴν τῶν ἰερῶν τοῦ Καθήκοντος ἐν-
ταλμάτων. Οὐδέποτε εὐρίσκει ὄρον ἐν τῇ
ἐνεργείᾳ αὐτῆς, οὐδέποτε ἀπαυδᾷ, οὐδέποτε
ἐξαντλεῖται. Δι' αὐτῆς ὁ Θεὸς καθίστησι τὸν
ἄνθρωπον ἐπίγειον κηδεμόνα και ἐπιστάτην
ὡπερ δημιουργήσας κόσμου. Ὅποιος ἦν ποτὲ
ὁ Κόσμος και ὁποῖος σήμερον. Πανταχοῦ
εὐρίσκομεν τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν ἀμέ-
σως ἢ ἐμμέσως ἐνεργοῦσαν. Τὰ πάντα δι'
αὐτῆς ἀναδελκύονται πολυτιμώτερα και τι-
μαλφέστερα. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀρετὴ, ἡ εὐ-
ζωία, ἡ εὐκρασία, και ὅ,τι ἂν εἴπη τις, μαλ-
λον ἢ ἥττον χρῆζουσι τῆς συνδρομῆς αὐτῆς
και τῆς συνεργείας. Καὶ αὕτη τέλος ἡ Αἰών

νότης ὑπὸ μόνον τὸν ὄρον τῆς ἐλευθέρως
βουλήσεως προσδοκᾶται και ἐλπίζεται παρὰ
τοῦ ἀνθρώπου.

ἔχεις δίκαιον, δυνατόιτις ἵνα μοι εἴπη.
Ἡ ἐλευθέρᾳ βούλησις ἐστὶ τὸ τιμαλφέστα-
τον τῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' ἄραγε ὑπάρχει αὕτη
ἀληθῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ; Διὰ τὸ τοσαῦται
διαφωνοῖαι και λογομαχίαι κατὰ διαφόρους
ἐποχὰς περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς;

Ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπαρξὶς αὐτῆς ἐστὶ
τοσοῦτω καταφανὴς και ἀναγκαῖα, καθ'
ὅσον, ἐὰν μίαν μόνην στιγμὴν ὑποθέσωμεν
αὐτὴν ἀποῦσαν, ἀμέσως κατακρημνιζόμεθα
εἰς τὸ βράθρον τοῦ σκεπτισμοῦ, ἐκμηδενί-
ζομεν ἅπαν τὸ κύρος τῆς ἱστορίας, ἀπο-
γυμνοῦμεθα τῆς καθολικῆς πίστεως, και
καταστρέφομεν ἄρδην τὸ οἰκοδόμημα πά-
σης ἠθικῆς ἀγωγῆς και καταρτισμοῦ. Ὁ ἀρ-
νούμενος τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ἀρνεῖ-
ται συνάμα και τὴν συνειδήσιν διότι ἡ συ-
νείδησις πρώτη βεβαίῳ ἔκαστον ὅτι κέκτη-
ται ἀναμφιλέκτως τὸ δικαίωμα τοῦ αὐτε-
ξουσίου, δι' οὗ ὀρίζει ἑαυτὸν εἰς ταύτην ἣ
ἐκείνην τὴν πράξιν ἀνεπηρέαστως. Ἄμα ἀ-
πιστήσωμεν εἰς ταύτην τὴν διὰ τῆς συνει-
δήσεως προσγινομένην ἡμῶν ἀλήθειαν, διε-
σαλεύσαμεν ἀμέσως τὸ κύρος τῆς δυνάμεως
ταύτης. Καὶ τότε συνεπῶς συλλογιζόμενοι
θέλομεν ἀμφιβάλλει και περὶ αὐτῆς τῆς ὑ-
πάρξεως ἡμῶν διότι και ταύτην τὴν βε-
βαιότητα διὰ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν προσ-
κτώμεθα. Ἐὰν, Ἄνθρωπε, δὲν πιστεύῃς ὅτι
χαίρεις ἐλευθερίας, διὰ τὴν καταβάλλεις το-
σοῦτους ἀγῶνας και ὑφίστασαι τοσαύτας
θυσίας, ὅπως ἐντυπώσης ἐπὶ τῶν ἀπαλῶν
τῶν τέκνων σου καρδιῶν εὐγενῆ και φιλάν-
θρωπα αἰσθήματα, και τὴν διάνοιαν αὐτῶν
πληρώσης ἀρχῶν ὕγιων και διδαγμάτων σω-
τηρίων; Ὅποιον θέλει εἶσθαι τὸ ἀποτέλεσ-
μα τῶν τοσοῦτων σου πόων και προσπα-
θειῶν; Τί ἀγαθὸν προσδοκᾷ παρὰ τοῦ
τέκνου σου; Τίνα μεταρρύθμισιν ἐλπίζεις ἵνα
καταρθῶς ἐν αὐτῷ, ἀφοῦ τὸ ἐν τούτῳ σε-
ρεῖται τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ στερεῖται δη-
λονότι τῆς δυνάμεως ἐκείνης, δι' ἧς δύνα-

ται ὅπως συμμορφώσῃ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ πρὸς τὰ θεῖα παραγγέλματα, ἅτινα ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τοσοῦτον ἐναγωνίως σπουδάζεις ὅπως ἐναποταμιεύσῃς ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ; Ἐὰν πᾶσα πράξις ἀνθρωπίνη ἐστὶν ὅλως εἰμαρμένη, διατὶ τοσαῦται ποινὰ καὶ ἠθικὰ ὀνείδη κατὰ τοῦ ἐργάτου τῆς ἀδικίας; Διατὶ τοσαῦτα ἐγκώμια καὶ καθολικὰ ἐπευφημῖαι πρὸς τὸν ἐνάρτεον καὶ τὸν φίλον τοῦ Δικαίου; Καὶ εἰς τί ἄρα ἡδύνατο ἵνα συντελέσῃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ ὀρθὸς Λόγος, ὁ νομοθέτης οὗτος τοῦ Καθήμενος, ἐὰν ἐκεῖνος ἡμοίρει τῶν μέσων τῆς ἐκπληρώσεως τούτου, ἥτοι τῆς Ἐλευθέρας Βουλῆσεως; Καὶ ἤθελεν ὑπάρχει ἄλλη βράσανος σκληροτέρα ταύτης ὑβρίζουσα τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν, ἐὰν ὁ ἀνθρώπος, ἀφ' ἐνὸς μὲν συνησθάνετο τὸν διακαῆ ἔρωτα τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ ὑπεχρεῶτο συνάμα ὑπὸ νόμου καθολικοῦ καὶ ἀμεταθέτου εἰς τὴν τούτου κατεργασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διετέλει ἀναποσπᾶστος προσηλωμένος εἰς τοὺς ἀδυσωπήτους τῆς Ἀνάγκης νόμους; Ποῖον ἄλλο θέαμα οἰκτρότερον τούτου; Προμηθεὺς τρώντι δεσμώτης ἤθελεν εἶσθαι τότε ὁ ἀνθρώπος, καταδιερωσκόμενος ἀπηνῶς ὑπὸ τοῦ ἀτελευτητοῦ γυπὸς, τοῦ Λόγου, πεπασσαλευμένος ἠθικῶς, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὰς ὑψηλὰς κρήμινους πέτραις τῆς Πεπωμένης ἀδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἁρρήκτοις πέδαις.

Ἐὰν ὧντως, Ἀνθρώπε, ἡ τοιοῦτος, βαρυγενέζων, ὡς ὁ Προμηθεὺς τοῦ Καυκάσου, μεμψιμοίρει καὶ σὺ ἀνερυθρίαστος, ὡς ἐκεῖνος, κατὰ τοῦ Πλάστου σου, ἐπαναλαμβάνων αὐτὸν ἐκείνον τὸν θρηνώδη ἔλγον, ὅνπερ ὁ δεσμώτης ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἀπανθρώπου πέτρας ἀπηύθυνε πρὸς τὴν περικοιχοῦσαν αὐτὸν φύσιν λέγων:

- » ὦ δῖος αἰθὴρ, καὶ ταχύπτεροι πνοαί,
- » ποταμῶν τε πηγαί, ποντίων τε κυμάτων
- » ἀνῆριθμον γέλασμα, παμμήτορ τε Γῆ,
- » καὶ τὸν πανόπτην κύκλον Ἡλίου καλῶ·
- » ἴδυσθέ μ', οἷα πρὸς Θεοῦ πάσχω Θεός·

- » δέρχθηθ' οἷαις αἰκίαισιν
- » διακναίόμενος τὸν μυριετῇ
- » χρόνον ἀθλεύσω. Τοιόνδ' ὁ
- » ταγὸς μακάρων ἐξεῦρ' ἐπ' ἐμοί
- » δεσμὸν ἀεικῆ.
- » Φεῦ, φεῦ
- »
- » Τὴν πεπωμένην δὲ χρῆ
- » αἶσαν φέρειν ὡς ῥᾶστα, γινώσκονθ', ὅτι
- » τὸ τῆς ἀνάγκης ἐστ' ἀδύρκειτον σθένος. (α)

Ναί, τόσῳ δυστυχῆς ἤθελες εἶσαι, ἐὰν, ἔχων τὸ δῶρον τοῦ Λόγου, ἐστρεψοῖς τῆς Ἐλευθερίας καὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Τὸ πᾶν ἤθελε σὲ συμπονεῖ, καὶ ἤθελε σὲ οἰκτεῖρει, ὡς ὁ παρ' Αἰσχύλῳ χορὸς τὸν Προμηθεά, εἰκότως ἀπευθύνον καὶ εἰς σὲ τοὺς λόγους ἐκείνου.

- » Στένω σε τᾶς οὐλομένας τύχας, Προμηθεῦ·
- » δακρυσίστακτον δ' ἀπ' ὅσων
- » ραδινῶν ῥέος παρειᾶν
- » νοτίοις ἔτεγγε παγαῖς·
- » ἀμέγαρτα γάρ τάδε Ζεὺς
- » ἰδίους νόμοις κρατύνων,
- » ὑπερήφανον.
- » δεικνυσὶν αἰχμάν. (β)

Ἄλ' ὄχι, ὄχι· δὲν εἶσαι ἀγενὲς τῆς ἀναγκῆς ἀνδράποδον. Εἶσαι Ἐλεύθερος. Αὐτεξούσιον ἔχεις. Εἶσαι ἀνθρώπος, ὅπως ἡ συνείδησίς σου σοὶ τὸ βεβαιοῖ, ἡ κοινωνικὴ πείρα σοὶ τὸ ἀποδεικνύει καὶ ἡ καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος πίστις σοὶ τὸ ἐπικυροῖ.

Ἀμφιβάλλεις εἰσέτι; Καὶ πῶς; Πρέπει νὰ σὲ ἀφήσω; Ἀκολουθήσόν μοι, παρακαλῶ, ἀκολουθήσόν μοι ἐκεῖ ὅπου θέλω σὲ ὀδηγήσει, καὶ ἐκεῖ ἀφεύκτως, ἐλπίζω, θέλεις θάψει τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν σου.

Κατάβηθι, φίλε, ἐντὸς τοῦ ἀχειροποιήτου λαβυρίνθου, ἐν ᾧ ἐμφιλοχωρεῖ ἡ ἀθάνατος ψυχὴ σου. Κατόπτεισον νοερῶς ἐν αὐτῷ τὰς

(α) Αἰσχύλ. Προμηθεὺς δεσμώτης. στίχ. 88—103.

(β) Αἰσχύλ. Προμηθ. δεσμώτης. στίχ. 401—403.

μακκρίας καὶ πανευδαίμονας χώρας τῶν
 Ηλυσίων πεδίων, τὰς θεοφυτεύτους ταύτας
 ἀνάσεις ἀφ' ἐνός, καὶ τὸν ζοφερὸν καὶ ἀσέ-
 ληνον κευθμῶνα τοῦ ἡθικοῦ Ταρτάρου ἀφ'
 ἑτέρου. Ἰδὲ τὴν ψυχὴν σου ὅτε μὲν ἐν τοῖς
 χλοεροῖς λειμῶσιν ἐκαίνων ἐντροφῶσαν, ὅτε
 δὲ ἐν τοῖς κολαστηρίοις τούτου ἀνηλεῶς βα-
 στανιζομένην. Θεώρησον ἐπισταμένως τὰς
 δύο ἐναργεῖς φάσεις, ὅφ' ἂς σοὶ διαδεικνύε-
 ται ἡ ἐνδόμυχος αὐτῆς κατὰστασις. Τί βλέ-
 πεις; Ἐδῶ φῶς, ἐκεῖ σκότος. Ὅτε μὲν γα-
 λήνη βαθυτάτη, ὅτε δὲ ζάλη θυελλώδης.
 Νῦν μὲν θυμηδία καὶ εὐφροσύνη, νῦν δὲ
 ἄλγος καὶ ἀθυμία. Ἐνὶ λόγῳ, ὅτε μὲν σκλη-
 ροὶ ἑλεγχοὶ καὶ τύψεις σὲ κατατήκουσι διὰ
 τὰς πονηρὰς σου πράξεις, ὅτε δὲ αἰσθημα-
 χάρς ἀδόλου καὶ γνησίας σὲ κυριεύει διὰ
 τὰς ἀγαθοεργίας σου. Ἀρνεῖσαι τοῦτο; Ὁχι,
 βεβόηκαι. Καὶ πῶς ἄλλως διέρχῃ τὸν πρακτι-
 κόν σου βίον ἢ μεταβαίνειν αἰπότε ἀπὸ τῆς
 μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ἑτέραν;

Ἡ τῆς ψυχῆς γαλήνη καὶ τὸ συναίσθημα
 τῆς σκληρᾶς μεταμελείας μέχρις αὐτῆς τῆς
 στιγμῆς τοῦ θανάτου συμβαδίζουσι μεθ'
 ἡμῶν ἀδιασπαστως. Καὶ ὅτε ὁ μαῦρος τά-
 φος ἀνοίγει ἵνα καταβροχθίσῃ μετ' οὐ πολὺ
 τὸ γερὸν ἡμῶν σῆνος, τότε δὴ τότε κατὰ
 τὴν τελευταίαν ἐκίνησιν πνοήν, ἀμφότερα
 διατρικνουῦνται ζωρότερον, προδιασκαπίζον-
 τα ἑτέρας προσδοκίας καὶ ἑτέρας ἐλπίδας.
 Χαίρει τότε καὶ ἀγάλλεται ἡ καθαρὰ καὶ
 ἐνάρετος ψυχὴ παρασκευαζομένη εἰς τὴν
 μεταστάσιν· διότι πᾶς ὅστις, ὡς εἶπεν ὁ
 Σενέκας, κατασταθῇ ἄξιος ἀμοιβῆς καὶ μι-
 σταποδοσίας, οὗτος ἐλπίζει καὶ προσδοκᾷ.

« Quisquis meruit expectat. »

Πρὸς πλείονα δὲ βεβαιότητα, ἄκουσον καὶ
 τινος τῶν σοφῶν, τίνι τρόπῳ διαζωγρα-
 φοῦσι τὸ ἡθικόν τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνου ψυ-
 χῆς συναίσθημα.— Ὁ τοῦ Κλερμόντου ἐ-
 πίσκοπος, Massillon λέγει:

« Πάντοτε καὶ πανταχὺ τὸ ἐγκλημα πα-
 ρακολουθεῖται ὑπὸ σκληρᾶς ἀθυμίας καὶ ὀ-
 δύνης, αἵτινες διαγγέλλουσιν ἡμῖν οὕτως ὅτι
 μόνῃ ἡ ἀθωότης ἐστὶν ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀν-

θρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης εὐδαιμονία.
 Μάτην αἱ ὑπὲρ τῆς ὑποδίκου συνειδήσεως
 ἀγῶνες καὶ προσπάθειαι. Αὕτη αὐτομάτως
 προδίδεται. Τρόμος καὶ φρίκη διαβρωτι-
 κὴ πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν βαδίζουσιν. Ἡ
 μόνωσις θορυβεῖ ἡμᾶς καὶ συγχέει. Τὰ σκό-
 τη ἐκφοβοῦσιν. Πανταχόθεν νομίζομεν ὅτι
 φάσματα τερατώδη ἐξέρχονται ἐλέγχοντα
 ἡμᾶς διὰ τὰς κρυφίους τῆς ψυχῆς ἡμῶν
 παρεκτροπὰς. ὄνειρα διέθρια πληροῦσιν ἡ-
 μᾶς ζοφερῶν καὶ στυγερῶν εἰκόνων. Τὸ δὲ
 πονηρὸν, ὅφ' οὐ τοσούτῳ δολίῳ· ἐσαγηνεύ-
 θημεν, μᾶς καταδιώκει, ὡς γούτις ἀκόρε-
 στος, διαβιβρώσκων τὴν καρδίαν ἡμῶν, καὶ
 κολάζων ἡμᾶς δι' ἣν παρέσχεν ἡμῖν ἡδο-
 νήν.» Ὁ Chateaubriand ἀφ' ἑτέρου προστί-
 θησι τὰ ἐπόμενα:

« Πᾶς ἄνθρωπος φέρει ἐν μέτρῳ τῆς καρ-
 δίας αὐτοῦ δικαστήριον, δι' οὗ αὐτὸς ἐκυ-
 τὸν ἐτάζει, ἕως οὗ ἡ ὑπερτάτη βούλησις
 ἐπικυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν. Εἴπερ τὸ πονηρὸν
 συνέπειά τις φυσικὴ τοῦ διοργανισμοῦ ἡμῶν
 ἐστὶ, πόθεν ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος, ὁ τὸν
 βίον ἡμῶν ἀναρῶς καταμαστιζών; Διὰ τὴν
 πολλάκις ἑλεγχοὶ τοσούτῳ σκληροί, δι' οὓς
 πενία καὶ ἀρετὴ πολύμοχος πρὸ παντός
 ἀγαθοῦ παρανόμου τιμᾶται; Ἡ τίγρις ἅμα
 διασπαράζῃ τὴν βορὰν αὐτῆς, ἀναπαύεται
 καὶ κοιμᾶται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, γενόμενος
 ἀνθρωποκτόνος, ἀνησυχεῖ καὶ μαίνεται. Χώ-
 ρας ἀπανθρώπους καὶ μεμονωμένους ζητεῖ,
 ἀλλὰ τρέμει τὴν μόνωσιν. Στρέφει τῇδε
 κἀκεῖσε βλέμματα πλανητικὰ καὶ βεβώ-
 δη. Τὸ πᾶν φεύγει. Ὁσμὴ φαντασιώδης τοῦ
 αἵματος, ὑπὲρ δι' αὐτοῦ ἔρρευσε, πλήττει
 ἀδιαλείπτως τὴν ὁσφρησιν αὐτοῦ. Καὶ ἐν
 αὐτοῖς τοῖς βρώμασιν, ἅπερ αὐτὸς ὁ ἴδιος
 ἐσκέυασεν, ἀνακαλύπτει δηλητήριον. Πί-
 πτει εἰς τὴν κλίνην ἐν μέσῳ βαθυιάτης
 ἡρεμίας, καὶ ὅμως τὰ ὄτα αὐτοῦ ὑπὸ κρό-
 των ἀπειλητικῶν πανταχόθεν προσβάλλον-
 ται. Ἐναγκαλίζεται τὸν φίλον του, καὶ ὑπὸ
 τὸν χιτῶνα αὐτοῦ ἐγγχειρίδιον ὑποκεκρυμμέ-
 νον φαντάζεται. »

Ἄκουσον καὶ τὴν Ἰγορίαν:

Ἡ ἀνδροκτόνος Κλυταιμνήστρα, καίτοι περιελθοῦσα εἰς τὴν ἐπίτευξιν καὶ ἱκανοποίησιν τοῦ παρανόμου αὐτῆς ἔρωτος, καὶ ἀπολαβοῦσα πάσης ἐπιγείου εὐδαιμονίας ἀναισθητεῖ ὅμως πρὸς πάντα ταῦτα ἅπερ ἐπόθει ἀγαθὰ καὶ σκληρεῖ ὑπὸ βαθυτάτης ἀθυρίας, κατατίθεται ἐλεγχομένη ὑπὸ τῆς συνειδήσεως.

« Ὅσῳ βλέπω τὰ τέκνα μου ἐνώπιόν μου, βοᾷ αὕτη, τοσούτῳ μᾶλλον τιτρώσκεται ἡ καρδία μου. ὦ ὑμέναιε, ὀλέθριε ὑμέναιε, δεσμός αἱματόφυρτος, ὄνπερ ὁ φόνος καὶ ἡ μοιχεία συνῆψαν, σὺ ὅστις ποτὲ κατέστης τὸ μόνον ἐφετὸν καὶ καταθύμιον τῆς καρδίας μου, πῶς τοσοῦτον ἀνηλεῶς σήμερον μὲ βασανίζεις; ἐξέπνευσεν ἡ εὐδαιμονία μου, διεσκεδάσθη ἡ μέθη. Φρικαλέον φῶς ἐνταῦθα ἐπληξε τοὺς ὀφθαλμούς μου. Τὸ πᾶν τρέμω καὶ φοβοῦμαι. Τὴν Ἠλέκτραν, τοὺς σπαρταξικαρδίους αὐτῆς στεναγμούς, τοὺς ὑπηκόους μου, τὸ Ἄργος, τὴν Ἑλλάδα, τὸν υἱόν μου αὐτὸν. ὦ σκληρὰ εἰμαρμένη! ἀφόρητος καταδίκη!

Ἡ ἀσελγὴς Φαῖδρα ὁμοίως τὴν αὐτὴν ἐδύνην ὑφίσταται μετὰ τὴν συκοφαντίαν τοῦ ἱππολύτου.

« Ταλαίπωρος ἐγὼ! λέγει ἐν τῷ παροξυσμῷ τῆς ἀπογνώσεώς της, καὶ πῶς εἰσέτι ἀπολαύω τοῦ ἀγνοῦ καὶ καθαροῦ φωτός τοῦ Ἡλίου; Ποῦ δύναμαι νὰ εὕρω κορησφύγτον ἀόρατον; ἅς μὲ ἀφαιρᾷ νῦν ἀσέλγητος καὶ ζοφώδης! ἄχ! μέχρι τελευταίας πνοῆς ἀπὸ συμφορῶν εἰς συμφορὰς βυθιζομένη θέλω καταλύσει τὸν ἄχρηστον καὶ ἐστιγματισμένον βίον μου ἐν μέσῳ πόνων καὶ ἐδυνῶν ἀνηκέστων.

Ὁ Τάκιτος διὰ τῶν εἰδεχθεστέρων χρωμάτων περιγράφει τὴν φρίκην, ὑπ' ἧς κατελαμβάνετο ἡ καρδία τοῦ μητροκτόνου Νέρωνος, ὅτε τὰ ὄψα αὐτοῦ πᾶσαν νύκτα ἐπλήττοντο ὑπὸ σάλπιγγος, τὴν ὁποῖαν οὗτος ἐφαντάζετο ἡχοῦσαν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς μητρός του. Καὶ ὁ Κατιλίνας αὐτὸς τοιαύτας, ὡς φασι, τύψεις συνειδότος ἡσθάνετο, πρὶν ἢ διαπράξῃ τὴν σφαγὴν τῶν συμπο-

λιτῶν αὐτοῦ, ὥστε ἐν τινι ναῷ τῆς οἰκίας του ἐλάτρευε θεότητά τινα, νομίζων ὅτι θέλει οὕτω κατασιγᾶσαι τὴν φωνὴν τῆς ὠρυομένης συνειδήσεως. — Ἡ ἱστορία γέμει τοιούτων παραδειγμάτων ἐτι αὐθεντικωτέρων, παντάπασιν ἀνεπηρεάστων πάσης ποιητικῆς τῆς φαντασίας ὑπερβολῆς.

Ὅπως αἱ τύψεις τοῦ συνειδότος διὰ τὸ πονηρὸν, ὡς εἶδετε, καθίστανται πολλάκις τρομεραὶ καὶ φρικώδεις, ὁμοίως καὶ ἡ χαρὰ τῆς ψυχῆς διὰ τὸ ἀγαθὸν τοσούτῳ ζωηρὰ καταδείκνυται ἐνίοτε, ὥστε δι' αὐτῆς καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν οὐ μόνον περιφρονεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἀπεκδέχεται αὐτὸν ἀσμένως. — Πολλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσιν. Ἐγὼ ἀρκούμαι εἰς ἐν καὶ μόνον, τὸ τοῦ Σωκράτους.

Ὁ μάρτυς οὗτος τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ ὅτι καθόσον παρεσκευάζετο εἰς τὸν θάνατον καὶ ἡ στιγμή τῆς ἀποδημίας του ἡγγίζεν, χαρὰ καθαρά καὶ ἄδολος κατεκυρίευσεν τὴν καρδίαν του. Οὐδέποτε εἶχε φανῇ τοσοῦτον εὐθυμος καὶ εὐπροσῆγορος ὅσον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐμελλεν ἵνα πῇ τὸ κώνειον. Μετ' ἀδιστάκτου πεποιθήσεως προσεδόκα ἀμοιβὰς καὶ ἀξιωμασίας ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς. Καθ' ὅσον ἀνελογίζετο τὴν πολιτείαν αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὁ θάνατος τῷ ἐφαίνετο τὸ εὐκταϊότερον τῶν ἀγαθῶν, δι' ὧν δύναται τις τυχεῖν τοῦ ποθομένου. Ἰδοὺ συνείδησις ἰσχυρά καὶ ἀκαταμάχητος, τῆς ὁποίας τὴν γαλήνην οὐδὲν δεινὸν τοῦ κόσμου τούτου, ὅσον τρομερὸν καὶ μέγα ἤθελεν εἶσθαι, δύναται ἵνα διαταράξῃ καὶ ἐξασθενήσῃ.

Ἀρκούντως, νομίζω, διεβεβαιώθητε, Κύριοι, ὅτι αἱ δύο αὗται παθήσεις τῆς ψυχῆς εἰσι γενικαὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ εἰς ποῖον βαθμὸν ἐντάσεως καταντῶσι πολλάκις. Ἐπανελθόμεν ἤδη μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκδοσιν, εἰς τὸ προκείμενον ἡμῶν.

Πῶς δυνάμεθα ἵνα ἐρμηνεύσωμεν τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀρνούμενοι τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν; Ἐὰν τό τε ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν διαπράττωνται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οὐ-

χὲ καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως, ἀλλὰ καθ' εἰμαρμένην ἀπόφασιν, τίς τότε ὁ λόγος τῶν ἐλέγχων καὶ τῆς χαρᾶς τῆς συνειδήσεως; Ὅποια μέλλουσα προσδοκία δύναται ἵνα ὑπάρξῃ τότε διὰ τὸν ἄνθρωπον; Ἀσκόπως ἄρα ὁ Δημιουργὸς ἐνετύπωσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ συναισθήματα ταῦτα. Τί λέγω; Τὰ ἠθικὰ ταῦτα συναισθήματα, ἄνευ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, τὴν μὲν Πρόνοιαν ὑβρίζουσιν ὡς μισάνθρωπον καὶ ἄλογον, τὸν δὲ ἄνθρωπον καθιστῶσι τὸ ἐλεεινότερον τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων, βυσκόμενον ὑπὸ χιμαιρῶν, καὶ ἀδίκως καὶ παραλόγως ὀσημέραι τηκόμενον. Τοῦτο, ὅθεν, ἄνθρωπε, ἔστω σοὶ ἡ τρανότερα ἀπόδειξις τῆς ἐλευθερίας σου. Ἡ ἐλευθερος εἶσαι, ἢ ἄλλως, οὔτε Πρόνοια ὑπάρχει, οὔτε ἀγαθόν, οὔτε πονηρὸν, οὔτε αἰωνιότης· ἀλλὰ μοῖρά τις σκληρὰ καὶ ἀδυσώπητος. Παραδέχῃ τὴν τρομερὰν ταύτην συνέπειαν; Εἶναι ἀδύνατον. Ἀναβόησον, ὅθεν, μετὰ τοῦ σοφοῦ Σειράχ: Αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ.

(ἀκολουθεῖ).

Ἰωάννης Ἀριστοκλῆς.

ΑΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΗΛΙΚΙΑΙ.

(Συνέχεια καὶ τέλος δρα φυλ. Δ΄.)

4

Τὸ τέρμα τῶν ὀνείρων.

Οἱ χρόνοι ἐλεύκανον τὰς μαύρας καὶ λαμπράς αὐτοῦ τρίχας τῆς κεφαλῆς. Οἱ χρόνοι ἐσθύσαν τὴν λαμπρότητα τῶν ζωνῶν ὀφθαλμῶν του καὶ κατεύνασαν τὸν ἀναβρα-

σμὸν τοῦ ὀρμητικοῦ αὐτοῦ αἵματος. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὸ γῆρας, ὁ χειμὼν.

Ὁ Γεώργιος καθήμενος μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν του, μετρᾷ ὡς ταξειδιώτης τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον διέτρεξεν εἰς τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας, καὶ φέρει εἰς τὴν μνήμην του ὅ,τι ἀπέκτησε καὶ ὅ,τι ἔχασε καθ' ὅλον τὸ μέγα αὐτοῦ ταξειδίον.

Ἀναβαίνει μέχρι τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας καὶ ἐκεῖ ἴσταται μετὰ μελαγχολικῆς προσοχῆς. Ἐχάθη ἡ ἀνθηρὰ καὶ φαιδρὰ ἐκείνη παιδικὴ ἡλικία, ἡ ἐκφραστικὴ εἰς τὴν χαράντης, ἡ τοσοῦτον εὐτυχῆς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δάκρυά της!

Ἐχάθη ἡ πλήρης ἐλπίδων ἐκείνη νεότης, ἥς θαρράλως ἠκολούθει τὴν φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ φάρου τῆς ὑπερφανείας ὁδόν, ἥς ὅλαι αἱ ὥραι τῆς ἐργασίας τῷ ὑπέσχοντο ἄφθονον θερισμόν!

Ἐχάθη, ἡ ἰσχὺς ἐκείνη τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας, ἥτις ἦτο τὸ καύχημά του! Ἐφθασεν εἰς τὴν τελευταίαν βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεως της· εἶτα κατεβλήθη. Τώρα μετρᾷ κατὰ ὥρας καὶ κατὰ ἡμέρας τὴν φυσικὴν διάρκειαν τοῦ μέλλοντός του, καθὼς πρότερον κατὰ μῆνας καὶ κατὰ χρόνους. Τὸ παρελθὸν αὐτοῦ σβύνεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ὡς αἱ ἀτμώδεις γραμμὲς ἀπομεμακρυσμένου ὀρίζοντος. Ἐνίστε μόνον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διακρίνει τὰ ἔγνη τῶν ἀπατηλῶν αὐτοῦ ὀνείρων, ὅμοια πρὸς τὰ λείψανα ναυαγίου τινος, φερόμενα εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ βίου, καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σημεῖα ἐξέχοντα, ὅμοια πρὸς τὰ τεμάχια τοῦ πάγου, ἅτινα ὑψοῦνται ἐπὶ τῶν Ἀλπεων.

Καὶ οἱ φίλοι του δὲν ὑπάρχουσι πλέον, οἱ εὐεργετικοὶ αὐτοῦ φίλοι, οἵτινες τὸν εἶχον ὑποστηρήξει καὶ προστατεύσει. Ὁ εἷς μετὰ τὸν ἕτερον εἶχον ἀποθάνει ἐνόσω οὗτος ἐξηκολούθει τὴν πορείαν του. Ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ἡ τοσοῦτον ἀγαθὴ καὶ ἀφοσιωμένη, ἀπέθανε· ἀπέθανε καὶ ὁ πατήρ του, τοῦ ὁποῦοι τὴν σοβαρὰν καὶ εὐγενῆ φυσιογνωμίαν, τὸ τίμιον καὶ πλήρες εἰλικρινείας βλέμμα